

KIMARADT GENERÁCIÓK

Közelítési lehetőségek az egyházi iskolák utóbbi 50 éves történetéhez

Pusztai Gabriella

Az előadás a CIHEC CHRISTIANITY IN EAST CENTRAL EUROPE AND ITS RELATIONS WITH THE WEST AND THE EAST című, 1996 szeptemberében a lublini Katolikus Egyetemen rendezett konferenciájára készült.

Magyarországon 1996-ban ünnepeljük a hazai egyházi iskoláztatás és egyben a magyar közoktatás ezeréves évfordulóját. Részben ennek jegyében, részben már az előző években számos összefoglaló tanulmány és dokumentumközlés jelent meg az egyházi iskolák utóbbi félévszázados történetével kapcsolatban, de a társadalomtörténetbe és a helyi politikatörténetbe ágyazott kutatások még a kezdeteknél tartanak.

A fellendülő kutatások között központi jelentősége van annak a társadalomtörténeti, szociológiai megközelítésnek, amely a katolikus iskolák évkönyveinek gazdag forrásértékére hívja fel a figyelmet. Ezek felhasználásával készült az a figyelemre méltó tanulmány, amely az egyházi iskolák tanulólétszámát, az onnan lemorzsolódó illetve a felsőoktatásba bejutók arányát és ennek a politikai környezethez való viszonyát vizsgálta¹. Jelen előadásomban a tanulók szüleinek foglalkozására vonatkozó adatait rögzítő anyakönyvek és iskolai évkönyvek rendkívüli információgazdagságára építék. Emellett vizsgálataimnak az is lényeges tanulsága, hogy a fent említett adatsorok szembesítése az iskola hajdani tanáraival és az öregdiákokkal készített interjúkkal igazán plasztikus képhez segít bennünket egy iskola társadalmi hátteréről. A rendelkezésemre álló idő alatt arra szeretnék néhány gondolat erejéig kitérni, hogy az ebben a szeriális kutatásban rejlő sokrétű lehetőségekre rávilágítsak.

1. Arend és iskolája

Előadásom bevezetőjeként a választott iskoláról és az azt fenntartó rend történetéről szólok néhány szót. A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek Kongregációja (School Sisters of Notre Dame, rövidítése SSND) bajor eredetű tanítórend, amely a katolikus leánynevelés céljából jött létre elsősorban a hátrányos helyzetű gyermekekről való gondoskodást vállalva².

¹ Drahos Péter: Katolikus iskolák az államosítások után. Educatio, 1992./1. 46-64.

² „Az iskolanővérek előnyben részesítik a szegény gyermekeket, akár anyagiakban, akár képességekben vagy jóakaratban legyenek szegények.” - idézi a rendalapító Gerhardinger Karolinát Géczy Mária Immaculata A

Németországon kívül elsősorban a közép-kelet-európai és amerikai németiség körében vált népszerűvé, de német nemzeti jellege néhány évtized alatt elhalványult. Magyarországra 1858-ban települtek a dél-erdélyi Temesvárra (ma Románia), ahol első anyaházukat nyitották. 1920-ra a magyar rendtartomány már 32 házból állt, amelyből a trianoni béke következtében csak 10 maradt. Az új anyaház Szeged lett, s 1940-re (ez az utolsó békeév Magyarországon) 22 rendházban 304 iskolanővér és 57 jelölt élt, 5981 növendéket tanítottak.³

A magyar rendtartomány egyik legnagyobb és legfontosabb háza a debreceni Svetits Intézet, melyet 1896-ban alapítottak a krajnai származású debreceni kereskedő, Svetits Mátyás és felesége, Kojanitz Anna által végrendeletükben felajánlott vagyonból. Az Intézetben az idők során számos iskolatípus működött, melyek közül a 2. világháború idejére 5 állandósult: elemi iskola (1897-től), tanítóképző (1898-tól), polgári leányiskola (1901-től), leánygimnázium (1926-tól) és ipari középiskola (1940-től).⁴

2. Újrakezdéstől újrakezdésig

Az Intézet 1944. tavaszáig zavartalanul működött, majd 1944. április 1-től október közepéig német katonai kórházzá alakították át. A szovjet hadsereg bevonulása után a Svetits újra katonai kórház lett, s csak 1946. áprilisban kapták vissza az iskolanővérek a teljesen kifosztott épületet. Addig az intézmény minden tagozata a város különböző pontjain működött rendkívül mostoha viszonyok között, míg másfél év hányódás után ismét beköltözhetek a romos és szeméttel teli Intézetbe. A visszatérők hitték, hogy a háborús viszontagságok és az otthontalanság végeztével újra felvirágoztathatják az éppen 50 éves Svetitset, de ebbe ismét beleszólt a politika.

Az ún. népi demokrácia időszakában zajló politikai és egyházpolitikai küzdelmek egyik kiemelt fontosságú terepe az egyházi iskolák és a vallásos nevelés ügye volt, hiszen az ifjúság ideológiai megnyerése itt dőlt el. Debrecenben már az 1944-45-ös tanévben, a Révész püspök vezetésével működő ideiglenes tankerületi főigazgatói hivatalban kiobbantak az eszmei ellentétek, mikor először vetődött fel a lenini nevelési elvek bevitele az oktatásba. 1945 és 1948 között a városi testületekben, a politikai, társadalmi, szakmai szervezetekben és a helyi kommunista sajtóban igen gyakoriak a Svetits elleni kirohanások (természetesen a debreceni piarista fiúgimnázium és a két református gimnázium is a támadások keresztútjében állt)⁵.

Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek rendjének története és nevelési rendszere című munkájában. Szeged, 1941. 36.

³ Géczy Mária Immaculata i. m. 49-50.

⁴ u.o. 65.

⁵ „Hóman szellemében tanítanak a debreceni iskolákban.” Néplap, 1946. 03.14. 3.; Pedagógiai nagytakarítás Néplap, 1946. 04.07. 5.; Ellenőrizték szigorúan a katolikus iskolákat! Néplap, 1946. 05. 10.2.; A demokrácia jóindulatát ne rosszindulattal viszonzza a katolikus egyház. Néplap, 1947. 06.05. 3. stb.

A „pedagógiai nagytakarítás” a tankönyveket és a tananyagot is érintette. Nagy nyomás nehezedett az egyházi iskolák tanáira. Mindezek hatottak a Svetits tantestületében is, amelyben ekkor nagy számban oktattak világiak (legtöbbször az 1945-46-os tanévben, mikor 7 iskolanővér mellett 16 civil tanított a gimnáziumban). Közülük néhányan az új hatalom mellé állva szembefordultak az iskolával, másokat a B-listázások söpörtek ki, majd 1950-től mindössze 2 világi tanár maradt a gimnáziumban, akkor 12 iskolanővér mellett. (A világiak száma lényegesen csak az 1980-as évektől emelkedett újra.)⁶

Mindezen csatározások között azonban dolgozott az Intézet. A tanügyi reformok átalakították az iskolaszervezetet: az elemi és a polgári iskola megszűnt, ezekből és a nyolc osztályos gimnázium alsó négy osztályából általános iskola szerveződött, a négy évfolyamos gimnázium humán és reál tagozatra bomlott.

1948. tavaszán, miután a kommunisták és a velük szövetséges politikai erők a hatalom birtokába kerültek, erőteljes kampány keretében néhány hónap alatt végrehajtották az egyházi iskolák államosítását. Május közepén a püspöki kar tiltakozásra felszólító körlevelének megfelelően a Svetitsben is forró hangulatú szülői értekezleten utasították vissza az egybegyűlteket a készülő törvényt, de az eseménynek csupán rendőri és helyi politikai következményei lettek.⁷ Június 16-án az országgyűlés elfogadta „a nem állami iskolák fenntartásának az állam által való átvétele, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonbavétele és személyzetének állami szolgálatba vétele tárgyában” hozott 1948./33. törvényt, amely minden ellenszolgáltatás nélkül elvette az egyháztól iskoláit. A Svetitsben még aznap megjelentek a városi tisztviselők leltárba venni az Intézet teljes állományát és felszerelését. Az igazgató nyugdíjazását kérte, az iskolanővérek a felajánlott állami szolgálatbalépést egyöntetűen visszautasították. (Erre a püspöki kar utasította a szerzetes tanárokat.) Utolsó kegyeleti kötelességként augusztus 15-én áthelyezték az alapító Svetits házaspár sírját a felszámolásra ítélt Szent Anna katolikus temetőből a köztemetőbe. Végül 1948. augusztus 27-én megtörtént a Svetits Intézet tagozatainak az átvétele.

1948-1950 között tovább durvult az államnak a katolikus egyház iránti magatartása. 1948. őszétől a tanítási lehetőségektől megfosztott, a rendházba visszakényszerített iskolanővérek leginkább kötésből, varrásból, fizikai munkából tartották fenn magukat (magánórákat sem adhattak), többen vidéki plébániákon kántori, sekrestyési feladatokat láttak el, a jelölteket hazaküldték.

1950. júniusában a magyarországi szerzetesrendek tagjait a hatóságok internálták, az iskolanővérek mindenüktől megfosztva egy kis észak-magyarországi faluba, Ludányhalásziba

⁶ A Svetits Katolikus Gimnázium évkönyvei

⁷ A demokrácia ellen lázították a szülőket a Svetits Intézetben. Néplap, 1948. 06. 21. 5.; Az éberség és az éberség hiánya. Néplap, 1950.04.13. 4.; Mellau Márton: A Svetits Katolikus Leánynevelő Intézet félszázados története 1896-1948. II. kötet 148.

kerültek, majd augusztus elején az összes női szerzetesrend táborokban lévő tagjait a zirci (Nyugat-Magyarország). Augusztus végétől civilbe öltözve, a rendből való kilépést aláírva elhagyhatták Zircet. (Az aláírásra a tartományfőnöknő adott utasítást, mivel ez egyházi jogi szempontból úgysem jelent semmit.)

1950. augusztus 30-án létrejött a Magyar Népköztársaság kormánya és a Magyar Katolikus Püspöki Kar között az állam és egyház viszonyát szabályozó, oktrojált megegyezés, amely tartalmazta az állam hozzájárulását nyolc katolikus egyházi iskola (6 fiú- és 2 leánygimnázium) visszaadásához és „a tanítás ellátására szükséges megfelelő számú férfi és női tanítórend”⁸ működéséhez. Az egyházi tárgyalófél eredetileg nem kért vissza iskolákat, a szerzetesrendek sem kívánták elvállalni ezt a feladatot, hiszen nem látták biztosítva sem a feltételeket, sem az intézmények jövőjét. A két leányiskola közül az egyik a Svetits lett, melyet az egyházi küldöttség a nyári tárgyalásokon az első helyen javasolt, az állami hozzájárulást pedig az is magyarázhatja, hogy a „kálvinista Rómában” kevésbé tűnt veszélyesnek egy katolikus iskola. Ugyanilyen okból a katolikus szellemiségű Szegeden, a rend eddigi központjának visszaadása szóba se jöhetett. A másik iskola Budapesten az Isteni Szeretet Leányai nevű, feloszlatott rend épületében kapott helyet.

A régi-új katolikus iskoláknak ellenséges politikai közegben, számos korlátozás között lehetett csak dolgozniuk. Tanáraik és diákjaik számát egyaránt korlátozták, évfolyamonként egy humán és egy reál osztályt indíthattak 40-40 tanulóval, állami segínyt iskolánként 16 tanári státusra kaptak. Az állami tanterveket és tankönyveket kellett használniuk, az állami ünnepeket ünnepelniük. Tanáraiknak ugyanolyan esküt kellett tenniük a Magyar Népköztársaságra és az alkotmányra, mint a papoknak. Államilag ellenőrzött külön jegyzeteket elvben készíthettek volna a tankönyvek szellemétől eltérő katolikus álláspont kifejtésére, de ezt a hittan jegyzeteken kívül sem a Svetitsben, sem máshol nem tették. A Svetits 1950. szeptember 18-án 14 tanárral és 126 tanulóval indult érdekes módon két reál és egy humán osztállyal, a további tanévekben már csak az előírt két osztállyal, a létszám az 1955-56-os tanévre 18 tanárt és 274 diákot számlált.⁹

3. Iskola és társadalom

Előadásom második részében arra a kérdésre keresek választ, hogy az 1950-től újrainduló négyosztályos leánygimnázium iránt milyen társadalmi rétegek érdeklődtek, milyen indíttatásból küldték gyermekeiket az intézménybe, és mennyiben jelentett ez változást az ezt megelőző mintegy másfél évtized tanulóinak társadalmi háttéréhez képest. Elsősorban arra voltam

⁸Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek felszámolása Magyarországon. Dokumentumok. Budapest, 1990. 318.

⁹ Svetits Katolikus Gimnázium évkönyvei 1950-1956.

kíváncsi, hogy vajon kitapintható-e bizonyos folyamatosság az iskola iránt érdeklődők társadalmi hátterét tekintve, ezért a háború utáni és az ötvenes évek adatait a háború előtti négy tanév adataival vetettem össze. Jól hasznosíthattam az ötvenes évek első felének anyakönyveiben¹⁰ fellelhető azon adatokat, amelyek a semmitmondó, sematikus „két osztály egy réteg” modell mellett megadták a szülők 1945 előtti foglalkozását, amely összevetve az ötvenes évekbeli társadalmi besorolásokkal és foglalkozásokkal hitelesebben tájékoztat helyzetükről. A kutató számára sajnálatos, hogy 1950-ig ezt nem tartották nyilván, ezért az 1945-48 közötti adatsorban az akkori foglalkozást közöltem, s nem tudtam ezt összevetni a szülőknek a társadalmi átrétegződést megelőző státusával. Valószínűleg ez magyarázza, hogy bizonyos foglalkozási ágak képviselőinek száma táblázatunkban ekkor áll a mélyponton. (középbirtokos, nagyvállalkozó, katonatiszt stb.) (1. táblázat)

¹⁰ Anyakönyvek 1945-1956., Svetits Katolikus Elemi Iskola és Gimnázium Irattár

1.táblázat

A Svetits Leánygimnáziumban tanulók szüleinek foglalkozása %-ban

Tanévek	1936-1940.	1945-1948.	1950-1956.
<i>ôstermelés</i>			
nagybirtokos	-	-	-
középbirtokos és bérlő	4,06	0,68	3,018
kisbirtokos és bérlő	0,98	7,23	25,69
gazdasági tisztviselő	2,34	2,05	1,27
gazdasági munkás és cseléd	-	0,68	0,95
<i>bányászat és ipar</i>			
nagyiparos	1,75	-	1,16
önálló kisiparos	4,15	14,44	9,025
tisztviselő	-	2,85	1,06
egyéb alkalmazott	-	3,4	3,68
<i>kereskedelem és közlekedés</i>			
nagykereskedő	1,4	-	2,77
kiskereskedő	7,68	5,04	5,71
tisztviselő	3,72	4,46	1,04
egyéb alkalmazott	10,73	7,16	2,25
<i>közfoglalkozás</i>			
köztisztviselő	15,02	12,45	5,93
pap, tanár, tanító	10,813	4,9	8,68
más értelmiségi	18,27	12,75	14,15
katona- és csendőrtiszt	4,62	2,21	6,45
katona- és csendőr altiszt	2,81	-	6,62
polgári altiszt	2,84	-	0,53
<i>egyéb foglalkozások</i>			
nyugdíjas tisztviselő	6,84	6,36	-
nyugdíjas katonatiszt	-	0,68	1,21
nyugdíjas katonai altiszt	-	0,68	-
nyugdíjas polgári altiszt	-	0,68	-
tőkés, járadékos	1,38	-	-
egyéb, ismeretlen	-	7,9	1,04

Ennek alapján egyértelmű, hogy a diákutánpótlás legállandóbb és folyamatosan jelentős forrása 1948-ig a középosztály volt, tehát a vidéki közigazgatás tisztviselőinek és az értelmiségi pályák képviselőinek gyermekei. 1950 után az iskola mellett kitartó volt köztisztviselők aránya csökkent, ezeknek jórésze az adatok szerint többé-kevésbé deklasszálódott (2. táblázat).

2. táblázat

Az 1945. előtt köztisztviselő szülők 1950. utáni foglalkozási helyzete %-ban.

változatlanul állásában maradt	39.28
köztisztviselő maradt, de lefokozva	17.85
földműves	10.71
segédmunkás	10.71
alkalmi munkás	7.14
meghalt	14.28

Ez arra enged következtetni, hogy az új rendszerbe beilleszkedő volt köztisztviselők igyekeztek igazodni az új elvárásokhoz. Az értelmiségiek (pap, tanár, tanító, ügyvéd, orvos, állatorvos, mérnök stb.) a negyvenes évek erősebb visszaesése után az ötvenes években újra szívesen fordulnak az iskolához, noha foglalkozásuk többnyire folyamatosságot mutat, kivéve a volt tanárokat és tanítókat, akiknek 60%-a más pályára kényszerült. (3. táblázat)

3. táblázat

Az 1945. előtt tanár vagy tanító szülők 1950. utáni foglalkozási helyzete %-ban

foglalkozása változatlan	40
szakmunkás	20
segédmunkás	20
alkalmi munkás	10
egyéb	10

A volt középosztály foglalkozási csoportjai közül az ötvenes években csak a katona- és csendőrtisztek száma emelkedik, ez annak tulajdonítható, hogy ikszesnek bélyegezve nem is gondolhattak állami gimnáziumi továbbtanulásra, hiszen az X kategória a politikailag megbízhatatlanok és „osztályellenségek” jelölése a korban. Ez a réteg deklasszálódik a legnagyobb mértékben (4. táblázat). A volt tiszt szülők rangja a hadnagytól az alezredesig terjedt, új

foglalkozásuk pedig többnyire alkalmi vagy más munkás lett. A háború is az itteni diákok szülei közül leginkább a tisztikart tizedelte meg.

4. táblázat

Az 1945. előtt katonatiszt szülők 1950. utáni foglalkozási helyzete %-ban

tisztviselő	15.15
szakmunkás	15.15
segédmunkás	18.18
alkalmi munkás	21.21
földműves	6.06
100%-os rokkant	6.06
hadifogoly	6.06
eltűnt vagy meghalt	12.12

A középosztály mellett az iskola tanulóinak jelentős része a harmincas évektől városi alsóközéposztályi, kispolgári családból származik (önálló kisvállalkozó, kereskedelmi és közlekedési alkalmazott, altiszt). E társadalmi réteg összességében hasonló mértékben van jelen az iskolában a negyvenes-ötvenes években is, de egyes csoportjaik aránya változik, pl. a kisiparosok és katona- csendőr altisztek száma nő (utóbbiaknál ugyanolyan okból, mint a tiszteknél). A hajdani altisztek jobb esetben abba a paraszti sorba kerültek vissza - természetesen a politikailag megbízhatatlan bélyeggel súlyosbítva - ahonnan a háború előtt a társadalmi felemelkedés ambíciójától ösztönözve elindultak. (5. táblázat)

5. táblázat

Az 1945. előtt katona- vagy csendőr altiszt szülők foglalkozása 1950. után %-ban

földműves	46.87
segédmunkás	34.37
alkalmi munkás	15.62
MÁV pályamunkás	3.12

A vidéki társadalom felső rétegeit alkotó földbirtokosok és nagypolgárok gyermekei összességében csekély számban szerepelnek a harmincas években a tanulók között, ami az iskolánövérnek nevelési profiljából is adódik. Nagybirtokosgyerekekkel a statisztikában egyáltalán

nem találkozunk, a középbirtokosok aránya a harmincas és az ötvenes évek között majdnem azonos, de az interjúk azt a gyanút ébresztették, hogy a számadatok talán nem egészen ugyanazt a réteget takarják. „...volt köztük grófnő, nem egy, a kitelepítésből visszajöve... Egymás között ilyen ezoterikus beszélgetések folytak, hogy «amikor a kesztyűs vizitre jött a tábornok úr...» Aztán nálunk nem volt fehér kesztyűs, bőbitás szobalány... Rettenetesen imponált nekem, hogy operapáholy, meg az, hogy elmondták, hogy «mikor Bécsben laktunk, akkor ilyen volt a postaláda...» ...meg hogy lovagoltak...”¹¹ - emlékezett vissza e csoportra egy akkori diák. Ez az életforma inkább a nagybirtokosságra vagy az azzal érintkező felső középbirtokosi rétegre jellemző. A további interjúanyag összegyűjtésében és feldolgozásában látom azt a lehetőséget, hogy ezt a kérdést pontosítsuk. A nagykereskedő családok lányainak száma a harmincas évekhez képest kétszeresére nőtt, ami a tanulólétszámban így sem jelentős, de mutatja megszorult helyzetüket. Minden bizonnyal a debreceni és a környékbeli gazdaság ágazati jellegével magyarázható az ipari és bányászati szektor nagyvállalkozóinak majdnem teljes hiánya.

A harmincas években, sőt még a háború után is feltűnt a parasztgyerekek alacsony száma, amelynek okait a művelődéstörténeti és társadalomtörténeti kutatások leírták (hátrányos lakóhelyi és anyagi helyzet, kérdéses mobilizációs perspektíva, más munkarend, életmód és eszmények). Már 1945 után rohamosan nőtt a számuk, 1950-től pedig ők adják a diákság derékhatát. Ennek tényezői a következők: egyrészt az az országos tendencia, hogy a paraszti származásúak közoktatásban való részvétele növekedett, másrészt a parasztságnak a hagyományosabb értékekhez, a vallásossághoz való kötődése magyarázza a konkrét iskolaválasztást. Emellett az anyakönyvi adatok (1. táblázat) alapján nyilvánvaló, hogy ezt a paraszti származású tömeg jelentős részét ebben az iskolában az ötvenes években a zömmel kuláknak minősített, ezért hátrányos helyzetű birtokos parasztság adja, nem az agrárproletariátus. E gyerekek számára a tanulás maradt az egyetlen mobilizációs remény.

Az ötvenes évekről szólva nem kerülhető el a korabeli társadalmi kategorizálás vizsgálata sem. Az 1950-51-es tanévben munkás, paraszt és egyéb kategóriák szerepelnek. Jellemző, hogy ilyen alapon a tanulók 60%-a egyéb származású, tehát az iskola a „másodosztályú állampolgárok” gyűjtőhelye volt. A későbbiekben tovább bontották a kategóriarendszert, az 1951-52-es tanévben megjelent az X kategória, majd az egyébtől különválasztották az értelmiséget is. Az értelmiségi, egyéb és X kategóriák összege 1953-56. között átlagban közelíti a 80%-ot. Az 1953. utáni növekedésnek politikai okai vannak: az ebben az évben megalakult Nagy Imre-kormány július 26-án közzétett 1034/1953. határozatában megszüntette az internálást és a kitelepítést, a kitelepített családok hazatérhettek, s ezzel csak tovább emelkedett azok száma, akik nemkívánatos személyek voltak az állami gimnáziumokban. (6. táblázat)

¹¹ Az interjút 1996. tavaszán, nyarán készítette a szerző.

6. táblázat

Az elsős tanulók származási kategóriái 1950. és 1955. között %-ban

Tanév/ Kategória	1950/1	1951/2	1952/3	1953/4	1954/5	1955/6
munkás	13,5	6	5	1	2,5	7,5
paraszt	28	24	26,5	20	25	7,5
értelmiségi	-	-	19	21	24	29,5
egyéb	60	59	21,5	23,5	31	26
X	-	10	28	34,5	17,5	29,5

Az X kategóriába sorolás többségében a szülő korábbi társadalmi helyzetének, foglalkozásának egyenes következménye volt (pl. katonák, csendőrök, földbirtokosok stb.), más esetekben viszont politikai magatartás, szerepvállalás megtorlása (7.táblázat).

7. táblázat

Az X kategóriába sorolt szülők 1945 előtti foglalkozása %-ban

Tanév/ Foglalkozás	1951/2	1952/3	1953/4	1954/5	1955/6
katona és csendőr tiszt v. altiszt	75	65.21	64.28	50	58.33
földbirtokos, bérlő	25	8.69	10.71	7.14	25
kereskedő	-	-	10.7 1	-	8.32
malomtulajdonos	-	8.69	-	-	4.16
földműves	-	13.04	14.28	42.85	-
ügyvéd	-	-	-	-	4.16

Megállapíthatjuk tehát, hogy a harmincas években az iskola a művelt, értékonzervatív középosztály és a középosztályba éppen a tanulás révén bekerülni vágyó városi alsó-középosztály iskolája volt. Mint a fentiekben láttuk, ez a társadalmi bázis az ötvenes évekre nagymértékben kiszélesedett.ugyanakkor ezek közös vonása volt, hogy ekkorra marginális helyzetűvé váltak. Ide adták gyermekeiket mindazok, akiket a totalitárius rendszer lehetetlenné tett, illetve azok, akik gyermekeik iskoláztatása terén sem kívántak együttműködni a rezsimmel. Egy 1953-tól az intézményben tanult adatközlőm így foglalta ezt össze: „Örültek ezek a szülők, hogy a gyermekük iskolába jár és tanulhat...Ezek a szülők, ezek így vagy úgy, de a társadalom peremén éltek, ezek

borzasztó hálások voltak. Igazából az iskolának ez a néhány éve egy mentőakció volt, nem is vallási, hanem politikai értelemben.“

E társadalmi sokszínűség és a sokkoló politikai hangulat néha a diákok közötti feszültségek forrásává vált a szerzetes nővérek minden igyekezete ellenére. Példa erre egy öregdiák története, aki elmondta, hogy egy osztálytársak közötti veszekedés során a következő hangzott el: „Az egyik lány akkor ezt mondta: «Az én apám már akkor is úriember volt, amikor tied még szedegette a tetveket és handlé¹² volt.» Jó megdöbbenő dolog volt az iskolán belül, és az apácák ügyet csináltak és kirúgták volna. A (sértett G.P.) lányt kérdezték meg, hogy most menjen vagy ne menjen. Dehogyan menjen, hát érettségi előtt...mekkora sokk ez egy tizenhatéves leányzónak, akinek mellesleg az apja Auswitzban ott is maradt, tetejibe keresztényen, mert katolikus volt apja, anyja, az anyja nem is volt zsidó. Szóval az ilyesmire odafigyeltek, hogy ne bántsanak senkit.“ Ezek azonban alapvetően elszigetelt jelenségek voltak, inkább az erős közösségi összetartó szellem jellemezte a diákságot, amely a mindannyiójukra nehezedő külső nyomásból is következett. „...mert annyira bennünk volt, hogy mi mások vagyunk, mindenki ellenünk van, nekünk ebben a világban így kell viselkedni...“

4. A kimaradt nemzedékek

Természetesen mindezeknek a folyamatoknak megvannak a máig ható következményei, hiszen az itt végzeteket lényegében a 70-es évek közepéig távol tartották az értelmiségi pályáktól, nem vették fel őket a felsőfokú oktatási intézményekbe. „Nem szereztek diplomát, vidéki orvos-állatorvosfeleségek lettek,...az érettségi találkozókra mindig van egy-két férj, aki megköszöni, hogy milyen remek asszonyokat neveltek nekünk.“ Több forrásban fellelhető, hogy maguk a szerzetesnővérek küszködnek azzal, hogy a 60-as években erősen beszűkült, és gyengült a gyerekanyaguk¹³, de más jellemezte az ezt megelőző időszakot. Egy ekkori diák visszaemlékezése szerint például: „Volt köztünk néhány nagyon tehetséges és nagyon tanulni akaró, igazából ez jelentette a húzóerőt, hogy addig csinálta és addig gyötörte, amíg meg nincs, amíg kész nincs. 56-ban ezek elmentek nyugatra, ott többnyire rátettek még egy-két évet, aztán elvégezték az egyetemet.“

A 80-as évek elejétől fogva a rendszeres vallásszociológiai felmérések tanúsága szerint Magyarországon az egyház tanítása szerint vallásosak alacsonyabb iskolai végzettségűek, anyagilag és erkölcsileg kevésbé megbecsült foglalkozásúak, kisebbségben vannak a közéletben, nem tudják képviselni saját érdekeiket, sőt elszigeteltek egymástól is. Ennek egyik magyarázatát természetesen ott kereshetjük, hogy ezek az emberek kényszerű vagy önkéntes iskolaválasztásukkal „hosszú időre megváltották a »társadalmi érvényesülésből való kirekesztettséghez való jogot« “¹⁴ Ők az ún. „kimaradt nemzedékek“, s ez nem csupán az ő tragédiájuk, a tradíciókkal rendelkező középosztály hiánya megmutatkozik a 90-es évek felemás hazai polgárosodásában.

¹² Jiddis szó, jelentése ószeres.

¹³ Oláh Ágnes M. Inezközlése. „Ahol elhatalmasodott a bűn, ott kiáradt a kegyelem” - Iskolanővérek visszaemlékezései. Kézirat, Svetits Katolikus Elemi Iskola és Gimnázium Irattára, Debrecen

¹⁴ Révay Edit: A megújuló egyház építőövei. Vigilia, 1996/5. 347.

Irodalom:

- „Ahol elhatalmasodott a bűn, ott kiáradt a kegyelem” - Iskolanővérek visszaemlékezései. Kézirat, Svetits Katolikus Elemi Iskola és Gimnázium Irattára, Debrecen
- Drahoš Péter: Katolikus iskolák az államosítás után. *Educatio*, 1992/1.46-64. p.
- Géczy Mária Immaculata: A Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek rendjének története és nevelési rendszere. Szeged, 1941.
- Gergely Jenő: Az 1950-es egyezmény és a szerzetesrendek feloszlása Magyarországon. (dokumentumok) Budapest, 1990.
- Mellau Márton: A Svetits Katolikus Leánynevelő Intézet félszázados története 1896-1948. I-II. Kézirat, Svetits Katolikus Elemi Iskola és Gimnázium Irattára, Debrecen
- Mészáros István: ...kimaradt tananyag... Diktatúra és az egyház 1945-1956. Budapest, 1993.
- Révay Edit: A megújuló egyház építőkövei. *Vigilia*, 1996/5. 343-347. p.
- Tomka Miklós: Egyház és vallásosság a mai Magyarországon. Budapest, 1994.